

HALÁSZ BEÁTA

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás specialitásai

Magyarország kormánya 2012-ben meghirdette a Gyermekbarát igazságszolgáltatás programját. E körbe nem csupán a gyermekkorú tanúkkal, hanem a fiatalkorú terheltekkel kapcsolatos speciális anyagi és eljárásjogi szabályok is tartoznak.

Az életkor jelentősége a büntetőjogban

A 2012. évi C. törvény (új Btk.) szerint a gyermekkor – mintegy korlátozott körben megdönthető vélelemként – kizárja a bűnösséget s így a büntethetőséget; ilyen esetben csupán a gyermekvédelmi gondoskodás körében szabályozott intézkedések hatósági elrendelésére kerülhet sor a Btk.-ba ütköző elkövetési magatartás esetén¹ (ilyen intézkedések a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény értelmében a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása, a védelembé vétel, a családba fogadás, az ideiglenes hatályú elhelyezés, a nevelésbe vétel, a nevelési felügyelet elrendelése, az utógondozás, illetve utógondozói ellátás elrendelése).

Kiskorúnak a büntetőjogban és a polgári jogban egyaránt a tizennyolc évesnél fiatalabb személy minősül. A polgári jogban ez alól kivétel, ha a tizenhatodik életévet betöltött kiskorú érvényes házasságot köt (Csjt. 10. §).

A tizennegyedik, illetve tizennyolcadik születésnap utáni naptól kezdve az elkövető büntethető, illetve nem vonatkoznak rá a fiatalkorúakra irányadó speciális szabályok. Ha azonban a vádlott ezeket az életkorokat nem sokkal haladta meg a bűncselekmény elkövetésekor, a büntetés kiszabásakor ezt enyhítő körülményként kell értékelni (56/2007. BK vélemény). Folytatatlanság, tartós és állapot-bűncselekmények, illetve bűnhalmazat esetén, amennyiben bármelyik bűncselekmény törvényi tényállását vagy annak mozzanatát a tizennegyedik, illetve a tizennyolcadik születésnapja után valósítja meg az elkövető, már a szigorúbb szabályok vonatkoznak rá [BH 1981/272; BH 1986/397.; 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 144. §]. A rész-

¹ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001, 218. o.

ben fiatalkorúkénti, részben fiatal felnőtt korúkénti elkövetés szintén enyhítő körülmény (56/2007. BK vélemény).

Az új kódex változtatott a korábbi szabályozáson, és a fiatalkorúság alsó korhatárát csökkentette: „*Fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem*” [105. § (1) bek.]. Mindamellet – összesmosva a fiatalkor és a gyermekkor határait – továbbra is büntethetőséget kizáró ok maradt a tizennegyedik életév el nem érése, azonban a Btk. 16. §-ában foglalt következő kivétellel: „*Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.*”

A belátási képesség – amely nem keverendő az elmeállapot normál vagy kóros voltát jelző beszámítási képességgel – vizsgálata a konkrét ügyekben a terhelt személyiségét, pszichés és erkölcsi érettségét célozva annak kiderítése, hogy a cselekmény elkövetésekor tudatában volt-e annak, hogy – a hétköznapi értelemben vett – bűnt, jogtalanságot követ el. Bár a büntetőeljárás törvény 99. § (2) bekezdésében felsorolt kötelezően alkalmazandó szakértői esetek között nem szerepel a belátási képesség, csupán a beszámítási képesség vizsgálata, véleményem szerint nélkülözhetetlen szakértő bevonása a kérdés eldöntéséhez. Gondolom ezt azért is, mert az ügy bírói szakba jutásáig eltelt – sokszor hosszú – idő alatt lényegesen változhat a fiatalkorú személyisége. Nem vitatható tény, hogy a törvény által nevesített bűncselekmények esetén az elkövetéskori erkölcsi-szellemi fejlettség kérdésében dönteni – akár évekre visszamenő „hatállyal” – nem könnyű feladat, így e kiemelt ügyekben az eljárás elhúzódása akár a bűnösség kérdésében való döntéshozatal alapvetően befolyásoló tényező lehet. Különösen fontos ezért a szakértői vélemény minél korábbi beszerzése a nyomozati szakban.

A jelenlegi ügyészégi álláspont szerint az előbbi öt bűncselekmény miatt folyamatban lévő büntetőügyekben, a megalapozott gyanú közlése után haldéktalanul be kell szerezni gyermekpszichiáter szakkonzulens közreműködésével egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt, a tizenkét és tizennégy év közötti terhelt beszámítási és belátási képessége vizsgálata céljából.² A gyakorlatban nehézséget okozhat, hogy

² 5/2013. (VII. 31.) LÜ helyettesi körlevél a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terheltek büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről.

igen kevés igazságtügyi gyermekpszichiáter tevékenykedik az országban. Felvetődik továbbá a kérdés, nem inkább gyermekpszichológus bevonása célszerű-e az ilyen ügyekben.

A német joggyakorlat szerint egyébként minden fiatalkorú elleni büntetőügyben vizsgálni kell a belátási képességet, amelyet a szakértők „a társadalmi érettség” meghatározott fokát három komponens alapján vizsgálják: szellemi érettség, erkölcsi érettség és önkontroll (utóbbin a „jó” és a „rossz” megkülönböztetésének, valamint a „rossz” csábításának való ellenállás képességét értik)³.

Vita tárgyául szolgálhat továbbá, hogy miért nem tekint e kvalifikált bűncselekményekhez hasonlóan kiemelt tárgyi súlyúnak más – elsősorban erőszakos – bűncselekményeket is a törvényhozó [például öngyilkosságban közreműködés Btk. 162. §; emberrablás Btk. 190. § (1)–(4) bek.; szexuális erőszak Btk. 197. § (1)–(4) bek.].

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás Magyarországon

A fiatalkorúak elleni eljárás olyan külön eljárás, amelynél az általános rendelkezések a Be. XXI. fejezetében foglalt garanciális jellegű eltérésekkel alkalmazandók, tekintettel az eljárás speciális alanyára.

A fiatalkorúak bírósága

A fiatalkorúak büntetőügyeiben 2011. szeptember 1-jét megelőzően a kizárólagos illetékességgel működő fiatalkorúak bírósága járt el, nevezetesen a helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyekben a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Törvényszék területén pedig a Pesti Központi Kerületi Bíróság, a megye, illetve a főváros területére kiterjedő illetékességgel.⁴ A jelenleg hatályos Be. ilyen kizárólagos illetékességgel egy bíróságot sem ruház fel, csupán – a korábbi szabályozással egyezően – az eljáró tanács összetételét határozza meg akként, hogy „*első fokon a tanács elnöke (egyesbíró), másodfokon és – a Kúriát kivéve – harmadfokon a tanács egyik tagja az Országos Bírósági Hivatal elnöke által kijelölt bíró*”. Első fokon a tanács egyik ülnöke továbbra is pedagógus; ezzel is a nevelési cél megvalósulásáért

³ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

⁴ Ez felelt meg egyébként a nemzetközi egyezményekben foglalt követelményeknek is.

kívánja a jogalkotó biztosítani. A pedagógus ülnököket a 2011. évi CLXII. törvény (a bírák jogállásáról és javadalmazásáról) 123. § (2) bekezdése alapján a bíróság illetékességi területén működő alapfokú és középfokú nevelési-oktatási intézmények tantestületei jelölik. Az ülnökválasztásról a bíróság székhelye szerint illetékes önkormányzati képviselő-testületek, illetve közgyűlések gondoskodnak, külön eljárásban választva a fiatalkorúak ügyeiben eljáró ülnököket.

A bíróság összetételére vonatkozó rendelkezés megsértése abszolút hatályon kívül helyezési ok a Be. 373. § (1) bek. II/a) pontja értelmében.

A kizárólagos hatáskör mellőzésének elsődleges célja az eljárások gyorsítása. Felvetődik azonban a kérdés, hogy a bírák különleges szakértelme és gyakorlati tapasztalata híján nem csorbul-e a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásra vonatkozó kettős követelmény: „*A fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét*” [Be. 447. § (1) bek.].

Kérdéses továbbá, hogy a bünteteskiszabási gyakorlat mennyiben módosul – ha módosul – annak következtében, hogy nem egy kizárólag fiatalkorúakkal foglalkozó bíró saját mércéjét alkalmazva szab ki büntetést, hanem az általános eljáráshoz viszonyítva határozza meg a büntetés mértékét. Álláspontom szerint a korábbi szabályozás felel meg a nemzetközi trendnek, és jobban szolgálja a terhelt személyiségének, az elkövetés körülményeinek helyes megítélését, ezáltal a legmegfelelőbb jogkövetkezmények megválasztását.

Különeljárási szabály, hogy ugyanazon bírói tanács a felnőtt korú terhelt ügyét is elbírálja, ha az a fiatalkorú ügyével összefügg (ügynevezett vegyes büntetőügyek). Ilyen esetben a bíróság speciális összetételére vonatkozó szabályok mellett – a tárgyalást előkészítő szaktól kezdődően – a felnőtt korúra az általános, míg a fiatalkorú elkövetőre a különös szabályokkal módosított rendes eljárási szabályok vonatkoznak. Speciális esetkör a katonai és a fiatalkorúak elleni büntetőeljárási szabályok találkozása, ugyanis a kizárólagos hatáskörrel és illetékességgel eljáró katonai tanácsnak a katonai és a fiatalkorú elleni különeljárási szabályokra egyaránt figyelemmel kell lennie. A bíróság összetételét tekintve tehát a katonai tanács egyik tagja pedagógus katonai ülnök, méghozzá a kialakult joggyakorlat szerint általában katonai nevelőtiszt (a rendfokozatra vonatkozó speciális szabály betartása mellett).

A vádirat benyújtását megelőzően a nyomozási bíró eljárására az általános szabályok az irányadók. Ez alól az egyetlen kivétel, hogy a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásban az ülés a védő távollétében nem tartható

meg, és arról a törvényes képviselőt, illetve a gondozót is értesíteni kell (Be. 456. §).

A fiatalkorúak ügyésze

Fiatalkorúak ügyében az ügyész jogkörében továbbra is a felettes ügyész által kijelölt ügyész jár el. A 14/2003. (ÜK. 7) LÜ utasítás, valamint a 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítás külön rendelkezéseket tartalmaz rá vonatkozóan. A fiatalkorúak ügyészének ezek alapján mélyebb ismeretei vannak a fiatalkorúakkal foglalkozó „háttérintézményekről”. Speciális szabály, hogy a tárgyaláson ügyész részvétele kötelező, valamint ügyészégi fogalmazó és alügyész nem képviselheti a vádat [Be. 460. § (3) bek.].

A nyomozó hatóság

A BRFK Bűnügyi Főosztályán belül működik a Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Osztály, a Fővárosi Főügyészség ugyanilyen nevű osztályának törvényességi felügyelete alatt. E szervezeti egység speciális hatáskörben jár el a kiemelkedő tárgyi súlyú személy elleni, illetve erőszakos, fiatalkorúak által elkövetett, továbbá gyermekkorú sérelmére elkövetett bűncselekmények esetén. A kerületi rendőrkapitányságokon egy-egy erre a célra kijelölt nyomozó végzi speciálisan a fiatalkorúak, illetve kiskorúak kihallgatását. Aggályosnak tartom, hogy az alacsonyabb szintű nyomozó szerveknél nincs külön a fiatalkorúakkal foglalkozó szervezeti egység, így az általuk elkövetett – kisebb súlyú – bűncselekmények során nem biztosított a különleges szakértelem. Ugyanakkor a büntetőeljárás egészét tekintve igen nagy hangsúlya van a gyanúsításnak és a terhelt első kihallgatásának, illetve a speciális bánásmód követelménye érvényesítésének. Bár a gyakorlatban vannak olyan nyomozók, akik fiatalkorúakat szoktak kihallgatni, így tapasztalatuk van ugyan, de a képzésük – ha egyáltalán van ilyen – nem egységes.

A védő

A fiatalkorút érintő különleges bánásmód követelménye vonatkozik a védőre is, akinek széleskörűen és a terhelt számára érthető módon kell folyamatosan kioktatnia és tájékoztatnia őt, jelenlétével segítenie kell a kommunikációt a terhelt és a hatóságok, valamint az eljárás egyéb résztvevői között.

A védő részvétele fiatalkorú terhelt elleni büntetőügyben kötelező (Be. 450. §). A 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 145. § (1) bekezdése értelmében „*A védő kirendeléséről a megalapozott gyanú közlésével egyidejűleg kell gondoskodni*”. A fiatalkor folytán előírt kötelező védelem szabályával némileg ellentétes álláspontom szerint az, hogy a Be. – és annak alapján a rendelet – nyomozati szakban nem ír elő a védő számára jelenléti kötelezettséget, csak lehetőséget. Ez alól az egyetlen kivétel a kényszerintézkedéssel kapcsolatos nyomozási bírói meghallgatás (ülés). Ha a védő az értesítés ellenére nem jelenik meg a gyanúsított kihallgatásán, a terheltet nyilatkoztatni kell, hajlandó-e ennek ellenére vallomást tenni.⁵ A gyakorlatban ez a folyamat a terhelt kihallgatásával zárul le.

A hivatkozott rendelet 9. §-ának (2) bekezdése szerint „*a védőt – a késedelemet nem tűrő eljárási cselekményeken kívül – kellő időben, legkevesebb huszonegy órával korábban, a hely és időpont megjelölésével értesíteni kell azokról az eljárási cselekményekről, amelyeken a Be. alapján jelen lehet*”. A gyakorlatban nehézséget okoz – és álláspontom szerint alkotmányossági problémát is felvet –, hogy adott esetben a hét végén vagy éjszaka elfogott fiatalkorú elkövetőt haladéktalanul ki akarják hallgatni, hiszen taktikailag ez kedvez a hatékony felderítésnek. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy az ilyenkor az ügyvédi irodába távbeszélőn, telefaxon, elektronikus úton küldött idézés vagy értesítés nem jut a védő tudomására a kihallgatás megkezdéséig, így a távollétében történő gyanúsított kihallgatással csorbul az oly sokszor hangoztatott védelemhez való jog. Megfontolandónak tartom ezért fiatalkorúak ügyében a védő jelenléti kötelezettségének előírását mindazon eljárási cselekményeken, amelyeken a gyanúsított is részt vesz.

A védő távollétében tartott elsőfokú tárgyalás abszolút hatályon kívül helyezési ok [Be. 373. § (1) bek. II/d) pont]. Ha pedig a másodfokú tárgyaláson nem volt jelen a fiatalkorú védője, az ott hozott határozatot hatályon kívül kell helyezni és új eljárásra kell utasítani a másodfokú bíróságot [Be. 399. § (2) bek. a) pont].

Fiatalkorúak ügyében jellemzően kirendelt védők járnak el, adódik ez a terhelték szociokulturális helyzetéből, illetve a bűncselekmények jellegéből. Ügyvédi meghatalmazás inkább a „jobb módú” elkövetők, illetve például a kábítószerrel összefüggő, garázda jellegű bűncselekmények esetében fordul elő. A kirendelések gyakorisága folytán nyomozási érdek is – tekintettel például a soronkívüliség követelményére – a védő jelenléte és együttműködése.

⁵ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 140–143. o.

A kirendelt védő megválasztása a gyakorlatban nem mindig lelkiismereti kérdés, hanem rutinszerű eljárás és a kirendelő belátására, egyéni preferenciáira van bízva. Ajánlatos ezért álláspontom szerint a kifejezetten fiatalkorúak büntetőügyeire szakosodott, kirendelést is vállaló ügyvédekről a kamara honlapján külön névsort vezetni.

A törvényes képviselő

A Be. a törvényes képviselő részére a védőével azonos – jelenléti, észrevételezési, indítványtételi, felvilágosításkérési, és nem utolsósorban jogorvoslati – jogokat biztosít. Ezen túl védőt hatalmazhat meg; mindemellett közvetlen kérdésési joga nincs, és a tárgyaláson a vádlyal nem tanácskozhat. A törvényes képviselő eljárási jogosítványai a terhelt tizennyolcadik életévének betöltése, illetve házasságkötés folytán nagykorúvá válása után – még akkor is, ha utóbb a házasság felbomlik –, a jövőre vonatkozó hatállyal megszűnnek.

Fiatalkorúak elleni büntetőügyben olykor körültekintően vizsgálni kell, ki jogosult a törvényes képviselőre. Felvetődhet a házasság felbontásáról, a gyermekelhelyezéséről, a szülői felügyeleti jog gyakorlásáról, a gyámrendelésről szóló határozat beszerzése, illetve az illetékes hatóságok megkeresése is.⁶

Speciális esetkör, amikor a gyámhatóság az ügyész vagy a bíróság megkeresésére eseti gondnokot rendel ki az ügyben kvázi törvényes képviselőként (Be. 452. §), ilyenkor az érdekellentétet az ügyész, illetve a bíróság jogosult megállapítani, és egyidejűleg kizárhatja a törvényes képviselőt az eljárásból. Eseti gondnok általában a gyermekotthon vezetője, vagy a területi gyermekvédelmi szakszolgálat kijelölt tagja.

A gondozó

A gondozó rendszerint azonos a törvényes képviselővel, azonban előfordulhat, hogy nem ő gondozza, neveli a kiskorút (például annak nagykorú hozzátartozója). Ilyen esetben a gondozót tanúként ki kell hallgatni az ügyben legalábbis a fiatalkorú terhelt tág értelemben vett személyi körülményeinek tisztázása céljából. Egyébiránt a gondozó részére az ügydöntő, valamint a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésről szóló határozatot kézbesíteni kell.⁷

⁶ Uo. 143. o.; továbbá 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 143. § (2) bek.

⁷ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 149–150. o.

A környezettanulmány

A bizonyítás körében a terhelt személyi körülményeit, családi kapcsolatait, egyéniségét a felnőtt korúakéhoz képest részletesebben fel kell tární; a Be. 447. § (1) bekezdésében foglalt eljárási cél, illetve a Btk. 106. § (1) bekezdése szerinti büntetési cél, azaz az egyéni megelőzés és segítés csak ezen adatok birtokában érvényesíthető. A gyakorlatban nagy jelentőséggel bír a környezettanulmány, hiszen a bűncselekményhez vezető okok, életút rajzolódik ki belőle.

A fiatalkorúak elleni külön eljárás egy speciális és kötelezően beszerzendő bizonyítási eszköze a környezettanulmány, amelyet a pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet értelmében a fiatalkorúak pártfogó felügyelője készít el a nyomozó hatóság megkeresésére. E dokumentum – a formális tartalmi elemeken túl – különösen a fiatalkorú családi körülményeit, baráti és kisközösségi kapcsolatait, egészségi állapotát, esetleges káros szenvedélyeit, lakhatási körülményeit és lakókörnyezetét, tanulmányait, foglalkoztatását, szabadidő-eltöltési szokásait, jövedelmi- vagyoni viszonyait, a korábbi pártfogó felügyelői tapasztalatokat rögzíti. A pártfogó felügyelő a környezettanulmányban – szükség szerint – bemutatja a feltárt tények, körülmények és a bűncselekmény elkövetése között fennálló kapcsolatot, a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségeket, a terhelt egészségügyi, illetve szociális intézményi ellátásának lehetőségeit, a bűnismétlésre vonatkozó kockázatelemzés vagy kockázatértékelés eredményét, és a bűnmegelőzésre vonatkozó javaslatokat is.

Kötelező továbbá a pártfogó felügyelőnek meghallgatnia a szülőt, illetve más törvényes képviselőt, valamint beszereznie pedagógiai és/vagy munkahelyi jellemzést.

Ha szükséges, a pártfogó a tárgyaláson tanúként is meghallgatható ezzel az okirati bizonyítékkal kapcsolatban.

A környezettanulmány lényeges megállapításait a bírósági ítélet indokolásának személyi része is tartalmazza.

Az eljáró hatóságok vonatkozásában támasztott követelmények a fiatalkorúak kihallgatásakor

A Gyermekbarát igazságszolgáltatás program kidolgozásakor körvonalázódott az az elvárás az igazságszolgáltatásban részt vevő jogalkalmazók tekin-

teében, hogy a gyermekek mindenekfeletti érdekei védelmében szakmai továbbképzésekkel gyarapítsák kommunikációs, pszichológiai és a kiskorúakkal kapcsolatos egyéb ismereteiket. Gyurkó Szilvia szerint a gyermekközpon- tó igazságszolgáltatás megköveteli, hogy a büntetőeljárás valamennyi szakaszában jelenjen meg a „segítő attitűd” is, különös tekintettel a rendőrök- re, akikkel elsőként szembesül a gyanúsított, s így az eljáráshoz való hozzá- állását ez nagyban befolyásolja. Ahhoz, hogy egy szakember egyáltalán fel- ismerje a fiatalok érdekeit, tudnia kell, „mi jellemzi az adott életkorú gyermeket (kognitív képességek, fejlődés, szükségletek, pszichés működés stb.), mi jellemzi a konkrét gyermeket (traumaélmény, korábbi életesemé- nyek, vágyak, jövőkép stb.), a gyerekek milyen jogai vannak”, és hogy a gyerek nem ő maga (az átélt élményeket és az elvárásokat tekintve)⁸. Fontos, hogy a szakemberek ismerjék az egyébként számukra idegen kiskorú adott időben és szituációban jellemző állapotát.

Mivel a fiatalkor folytán mások a preferenciák, és érzelmileg máshogy reagálnak a történésekre, mint a felnőttek, ezért is nagyon fontos a kihallga- tó empátiája, hogy helyesen tudja értelmezni a fiatalkorú válaszait, reakcióit, és ezért is van nagy jelentősége a fiatalkorú személyi körülményeinek, a cse- lekmény előzményi adatainak ismeretére. Egy-egy érzékeny pontra való rá- mutatás, egy gesztus, vagy szleng használata pozitív irányban módosíthatja a terhelt közreműködő képességét.

A Be. 461. § (1) bekezdése kimondja, hogy az eljárást a fiatalkorú életko- ri sajátosságainak figyelembevételével kell lefolytatni. Ismerni kell egyebek között az életkornak, illetve az adott szubkultúrának megfelelő aktuális er- kölcsei-etikai trendet, szokásokat, és nem utolsósorban a biológiai, valamint fejlődéslélektani tényezőket is (hormonális átalakulás időszaka fiúknál/lá- nyoknál).

Sok esetben sajátos szókinca van a fiatalkorúnak, amit a nyomozó, a bí- ró vagy kérdező személy talán nem is ismer, vagy ismer, de más jelentésar- talommal. Ezért fontos tisztázni – és a jegyzőkönyvben is rögzíteni –, hogy a terhelt mit ért az adott kifejezésen, és a kihallgatás idején következetesen ugyanazt a kifejezést kell használni. Ugyanígy máshogy értelmezheti a ki- hallgatott a kérdező szavait.

A Be. 117. § (6) bekezdése értelmében a vádlotti figyelmeztetéseket a fia- talkorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell megfo-

⁸ Gyurkó Szilvia: Gyermekközpon- tó büntető igazságszolgáltatás Magyarországon. Belügyi Szemle, 2013/9.

galmazni. Fontos hangsúlyozni, hogy meg kell magyarázni neki a figyelmeztetések lényegét, valamint a vallomástételről való döntés következményeit. A figyelmeztetéseknél nyomatékosítani kell, hogy a vallomástétel jog a védekezésre, és a vallomás megtagadásakor e jogról mond le – ez akár taktikai fogásként is értelmezhető, hiszen lehetséges, hogy éppen ennek hatására fog érdemben nyilatkozni az ügyről a terhelt. Álláspontom szerint el kell magyarázni azt is, hogy mit jelent a szembesítés, mikor lehet a tanúkhöz, vádlott-társakhoz kérdést feltenni, észrevételeket tenni. Praktikus lehet „felajánlani”, hogy a vádlottak és tanúk által elmondottakról készíthet jegyzetet, megkönnyítve az észrevételezést, kérdésfeltevést. Ezek a gesztusok segítenek a normális légkört megteremteni.

A fiatalkorúak ügyészenek is szem előtt kell tartania, hogy az eljárás célja a fiatalkorú társadalomba való reintegrálása, így nem célszerű a túlságosan határozott fellépés, a vádlott kétséget kizáró bűnösségének hangoztatása.

Alapvető elvárás az összefüggő vallomástétel után, hogy egyszerre csak egy kérdést tegyünk fel, az pedig egyértelműen, és különösen fiatalkorú terhelt esetén röviden és egyszerűen, jól érthetően legyen megfogalmazva, igazodva az egyén kognitív képességéhez. Esetükben gyakoribb lehet az összefüggéstelen, hiányos vallomás; téves ilyenkor a bűnösségre következtetni, sőt sokszor a jól megtervezett vallomást támasztja alá a pontos, ám részletszegény válasz. Ha szükséges, a feltett kérdést meg kell ismételni, vagy másképp kell megfogalmazni.

A szembesítésnek taktikailag csak akkor van értelme, ha más módon – például más bizonyíték meglétére való utalással, bizonyító tény közlésével vagy a bizonyíték bemutatásával – nem oldható fel a lényeges ellentmondás, a szembesítéstől viszont ez várható. Álláspontom szerint fiatalkorú terheltet is ugyanúgy lehet szembesíteni társával, illetve tanúval, mint felnőtt korút, ha azt az értelmi adottságai lehetővé teszik, és a szembesítésre jellemző emelkedett feszültséggel „terhelhető”. A gyakorlatban azok a szembesítések szoktak eredményre vezetni, amelyeknél az emlékezhátrány okozza az ellentmondást. Mivel a fiatalkorúak emlékezetükben olykor más tényezőket tartanak relevánsnak, ezért a szembesítés ilyen esetben eredményes lehet. A fogva tartott fiatalkorúak megfelelő elkülönítésének nehézségeire azonban a nyomozás kezdeti szakaszában figyelemmel kell lenni. Továbbá nehézséget okozhat olyan – adott esetben felnőtt korú – elkövetőtárrsal szembesíteni a fiatalkorút, akivel alárendeltségi, vagy egyébként rokoni, szoros baráti vagy egyéb viszonyban áll.

Alapvetően a nyomozás során, de a tárgyaláson is van jelentősége annak, hogy milyen bűncselekmény miatt hallgatja ki a hatóság a fiatalkorú terheltet.

tet. Kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető, erőszakos visszaeső fiatalok esetén jogosan tehető fel a kérdés: mindenképpen kell-e törekedni a kellemes, együttműködő, gyermekközpontú légkör megteremtésére. Adott esetben véleményem szerint életszerű és felderítési, bizonyítási szempontból is hatékony az ilyen elkövető ügyében a keményebb fellépés.

Összességében megállapítható, hogy a gyanúsított kihallgatás – jellegéből és körülményeiből adódóan – alkalmasabb a „gyermekközpontú” hozzáállás megvalósítására. A bírósági tárgyalóterem kialakítása, mérete – különösen a törvényszéki hatáskörbe tartozó büntetőügyek esetén –; az, hogy az álló helyzetben kihallgatott vádlottra legalább négy szempár figyel (a jegyzőkönyvvezetőt is ideértve), miközben ők ülnek; az, hogy a bíró a pulpitus mögül, mintegy a vádlott felett elhelyezkedve szegezi neki a kérdéseket, semmiképp nem kedvez az együttműködő légkör megteremtésének. Mindamellett tény, hogy a kevésbé ellenőrizhető nyomozati kihallgatás így lehetőséget ad rendőri túlkapásokra, értve ezen a taktikai megfontolásból alkalmazott, jogellenes vagy szabályellenes befolyásolást az érdemi, illetve a beismerő vallomás kicsikarása céljából (például az őrizetbe vétel és az előzetes letartóztatás kilátásba helyezése, de jogellenes ígéretnek minősülhet adott esetben a szabdlábra helyezés kilátásba helyezése).

A kérdéses joga a tárgyaláson

A Be. 462. § (1) bekezdése szerint a fiatalok elleni ügyben tartott tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását a tanács elnöke (egyebíró) végzi. A vádlotthoz és a tanúhoz a kihallgatás után az arra jogosultak kérdést intézhetnek. Vagyis nincs lehetőség a Be. 295. §-ában biztosított kvázi kereszt-kérdésre. Ez még alaposabb felkészülést kíván a bíró részéről.

Eljárásjogi szempontból gyakorlati nehézséget okozhat két konkuráló különjárási szabály alkalmazása felől dönteni. Tudniillik a Be. 2011. július 13-tól hatályos, a kiemelt jelentőségű ügyek eljárási szabályait tartalmazó XXVIII/A fejezetének 554/B § g) pontja alapján, a Btk. 26. §-ának (3) bekezdésére figyelemmel nem kizárt olyan kiemelt jelentőségű büntetőügy⁹, amelyben fiatalok az elkövető. E különjárársban a vádlott összefüggő vallomását követően – az 554/M § alapján – „*az ügyész, a védő, majd a tanács elnöke, a bíróság tagjai, végül a sértett, a magánfél, valamint az őt érintő körben az*

⁹ Például az emberölés minősített esetei az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetettségük s így el nem évülésük folytán minősülnek kiemelt jelentőségűnek.

egyéb érdekelt és a szakértő tehet fel kérdéseket". Ehhez képest a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban a bíró hallgatja ki a vádlottat. Felvetődik tehát a kérdés, hogy melyik speciális kérdezési módszert kell alkalmazni fiatalkorú vádlott esetén: a kiemelt ügyekre vonatkozó, a fiatalkorúakra vonatkozó szabályt, vagy esetleg a kettő ötvözetével kell lefolytatni a vádlottak meghallgatását. Utóbbi módozatnak az úgynevezett egyes ügyekben van létjogosultsága, ahol felnőtt korú vádlott is szerepel, és ahol álláspontom szerint a fiatalkorúra a rá vonatkozó speciális, míg a felnőtt korúra a kiemelt ügyben alkalmazandó kihallgatási szabály vonatkozik. A többségi ügyészi vélemény szerint a fiatalkorúakkal kapcsolatos külön szabályok élveznek elsőbbséget a kihallgatás mikéntjét illetően. Mindazonáltal tény, hogy a védő másodsorbani, a bírót megelőző kérdezési joga viszont a fiatalkorú védelmét szolgálja.

Ehhez kapcsolódik az a szintén még kiforratlan gyakorlati kérdés, hogy a speciális kikérdezési szabály megsértésével lefolytatott kihallgatás abszolút vagy relatív eljárási szabálysértésnek tekintendő-e, s az adott esetben a vádlott megismételt kihallgatásához vezet-e. A relatív eljárási szabálysértésre voksolók a hatályon kívül helyezés miatti elhúzódnak a kiemelt ügyek vonatkozásában támasztott soronkívüliség elvével való összeférhetlenségére hivatkoznak.¹⁰

A tárgyalás nyilvánosságával kapcsolatos kérdések

Az eljárás eredményességén túl, a fiatalkorú személyének, pszichéjének védelme és a stigmatizáció elkerülése érdekében csorbulhat e külön eljárásban a nyilvánosság elve, ugyanis a Be. 460. § (1) bekezdése értelmében a tárgyalásról a nyilvánosságot „*ki kell zárni, ha ez az érdekében szükséges*”. Taktikailag ennek bármely, a helyszínen a fiatalkorú kihallgatását megelőző várárkási időszakra is vonatkoznia kellene.

Szintén speciális szabály a következő: „*A bíróság elrendelheti, hogy a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalkorú távollétében tartásuk meg. Az így lefolytatott tárgyalás lényegét a tanács elnöke a fiatalkorúval – legkésőbb a tárgyalás befejezése előtt – ismerteti.*” Ennyiben tehát korlátozható a fiatalkorú vádlott részvételének joga, például egy elmeorvos szakértő meghallgatása során.

¹⁰ Háger Tamás: Védelem a kiemelt jelentőségű büntetőügyekben. *Ügyvédek Lapja*, 2013/5., 17. o.

A képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához – lévén hogy személyhez fűződő jog – a fiatalkorú hozzájárulásán túl a törvényes képviselőjének nyilatkozata is szükséges.¹¹

A gyermek- és fiatalkorúak bűnözési adatai napjainkban

A Legfőbb Ügyészség legutóbbi nyilvános statisztikája a 2012. évi adatokat tartalmazza.

2002 és 2012 között a fiatalkorú bűnelkövetők száma tíz- és tizenkétezer között mozgott, aránya az összes regisztrált bűnelkövetőhöz képest 8,9 és 10 százalék között változott.

A gyermekkoriúak bűnözése

A tizennégy év alatti elkövetők száma 2012-ben 2604 volt, csaknem ötven százalékuk tizenhárom éves volt.

Vagyon elleni bűncselekmények mellett nagyobb arányban követtek el közrend elleni, illetve személy elleni bűncselekményeket (22,10, illetve 35,08 százalék – ez utóbbiból mintegy 5 százalék szándékos emberölés, a további 30 százalék szándékos testi sértés). Jellemző a csoportos elkövetési mód; a lány elkövetők aránya lényegesen kisebb a fiúkénál.

A fiatalkoriúak bűnözése

A fiatalkorú bűnelkövetők száma 2012-ben 10 056 volt, 8,9 százalékkal kevesebb a 2011. évi 11 034-nél (a gyermekkoriúakhoz hasonlóan Borsod-Abaúj-Zemplén megyével az élen).

Az elmúlt öt éves időszakban a fiatalkorúak a legnagyobb arányban – 2012-ben 51,12 százalék – vagyon elleni bűncselekményeket követtek el. Emellett növekvő tendenciát mutatnak a közrend elleni bűncselekmények (elsősorban garázdaság), amelyek 2012-ben az elkövetések 30,65 százalékát adták. A személy elleni bűncselekmények további mintegy 10 százalékot tettek ki.

E korosztályra is jellemző a csoportos elkövetés és a fiú elkövetők nagy aránya (2012-ben 82,41 százalék).

¹¹ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 171. o.

A bűnelkövetők életkorát tekintve a 17 évesek száma a legmagasabb, 2012-ben a fiatalok elkövetők 31,21 százaléka.

A családi környezetre a legjellemzőbb, hogy a szülők közösen nevelik a fiatalokat (ez 2012-ben 62,29 százalék).

A bűnelkövetésben közrejátszó okok között – a korábbi évekhez hasonlóan – a leggyakoribb az alkohol (5,94 százalék), illetve kábítószer hatása alatt (3,31 százalék) történő elkövetés volt. Legnagyobb arányban idegenek sérelmére követtek el bűncselekményt.

A fiatalok gyanúsítottak ellen folytatott nyomozások nagyjából feleződött be vádemeléssel; egyébként a megrovások aránya volt magas.

A szabadságvesztésre ítélt aránya egyenesen nőtt (2012: 30,2 százalék). A szabadságvesztés-büntetések háromnegyedét a bíróság próbaidőre felfüggesztette.

Bár az előbbi statisztikából közvetlenül nem következik, de a szakemberek szerint egységes tapasztalatként fogalmazható meg, hogy az elmúlt tíz évben az egyébként az összébűnözéshez képest kis számot kitevő, fiatalok által elkövetett élet elleni és egyéb erőszakos bűncselekmények elkövetési módja jelentősen változott. Az egyre gátlástalanabb, durvább elkövetési módok mellett már nemcsak a rögtönzöttség és a motiválatlanság, illetve aránytalanság jellemző, hanem a fiatalok elkövetők rendkívüli találékonysága, rafináltsága, az elkövetések szervezetsége, a fiatalok irányító szerepe is.

Zárszó

Dolgozatomban többször kitértem arra a nemzetközi követelményre, hogy a fiatalokkal foglalkozó szakembereknek a fiatalok mindenekfeletti érdekének megfelelően kell eljárniuk. Mivel a büntetőeljárás csúcspontjának az ítélethozatal nevezhető, e követelmény hallatán első kérdésként az merült fel bennem fiatalok vádlott büntetőügye kapcsán, hogy vajon az eltérő büntetékiszabási elvek az általánoshoz képest mennyire érvényesülnek a gyakorlatban. A vegyes ügyelosztás miatt fennállhat a veszély, hogy egyes bírák nem ismerik a gondoskodás körébe tartozó háttérintézmények, illetve a javítóintézetek és a fiatalok büntetés-végrehajtási intézetének működését, a fiatalok társadalomba való beilleszkedését elősegítő lehetőségeket, ebből adódóan nem is élnek eljárásuk során ezen eszközökkel. Holott a Be. például kifejezetten előírja a gyámhatósági és egyéb szükséges intézkedések meg-

tételének kötelezettségét az egész büntetőeljárás során. Ezért is indult útjára a Magyar Igazságügyi Akadémia szervezésében a fiatalkorúakkal kapcsolatos kurzus, amelyen az ilyen ügyeket tárgyaló bírák rendszerint részt vesznek. A speciális bánásmód követelményének felelne meg *Vaskuti András* bíró azon javaslatának alkalmazása, miszerint a pedagógus ülnök mellett a másik ülnöknek kötelezően gyermekvédelmi szakembernek kellene lennie. A bíróképzésen túl azonban a szakemberek felhívják a figyelmet, hogy „alapvető szemléletváltás” szükséges a gyermekközpontú igazságszolgáltatás elveinek érvényesítéséhez.

A szankcionálási gyakorlat körében, a fiatalkorúak ügyeiben jártas szakemberek szerint a jogalkalmazók kevés esetben élnek diverziós eszközökkel, nincsenek hatékony speciális szankciófajták, és a szabadságvesztés ultima ratio jellege is több büntetőügyben megkérdőjelezhető. Mindamellet a kiemelkedő tárgyi súlyú ügyekben továbbra is indokolt a törvény szigora.

A kriminológusok által régóta hangoztatott tény, hogy a szabadságelvonásnak fiatalkorúak esetében milyen messzemenő negatív, mi több a bűnöző életmódot predesztináló hatása van. A fiatalkorú deviáns viselkedésének okát alapvetően az antiszociális és kötődés nélküli családi környezetben kell keresni, és a deviancián a szabadságelvonás nemhogy segít, hanem jelentős mértékben ront (gondoljunk csupán a börtönkapcsolatokra, a zárkatárs sérelmére elkövetett bűncselekményekre). Sajnos jelenleg kijelenthető, hogy a jog ezen a társadalmi problémán nem tud hatékonyan segíteni, pedig a büntető anyagi jogi és eljárásjogi célok a fiatalkorú társadalomba való reintegrációjának elősegítéséről szólnak. Elsődlegesen a gyermekvédelmi és családtámogatási intézményrendszer, valamint a fiatalok felvilágosításának hatékonyabbá tételére lenne szükség. Ha azonban a fiatalkorú belép a büntetőeljárás berkeibe, törekedniük kell a jogalkalmazóknak az eljárás és a szankcionálás törvényben is megfogalmazott speciális céljainak megvalósítására.